

Begijnen, begijnhoven en het begijnhof van Turnhout(*)

Het begijnhof is samen met het kasteel de bekendste en belangrijkste historische site van Turnhout. In 1998 heeft de UNESCO dit pleinbegijnhof dan ook ingeschreven op de prestigieuze Lijst van het Werelderfgoed. Sinds deze erkenning zijn heel wat artikelen, brochures, gidsen en boeken verschenen over begijnhoven en de begijnenbeweging. Maar een boek waarin de geschiedenis van en het leven op het Turnhoutse begijnhof wordt beschreven en vergeleken met het leven op andere begijnhoven, was tot op heden niet beschikbaar. Hugo Vanden Bossche vult nu die lacune op. Daarvoor maakte hij gebruik van de bestaande literatuur en deed hij ook archiefonderzoek. Zo maakte hij gebruik van het archief van De Vrienden van het Begijnhof van Turnhout en vooral van het archief van het begijnhof in het Stadsarchief. Het leverde hem tal van nieuwe gegevens en inzichten op.

Begijnenbeweging

Het boek valt uiteen in drie delen. In deel 1, 'De begijnenbeweging', schetst de auteur de historische context waarin deze beweging ontstond en worden de verschillende fasen in de ontwikkeling van de beweging beschreven. Daarin worden de geschiedenis en ontwikkeling van het Turnhoutse begijnhof ingebed. Begijnen waren vrouwen die leefden als alleenstaanden en die deel uitmaakten van een soort vrije lekgemeenschap binnen de rooms-katholieke kerk en meestal in een begijnhof verbleven. Anders dan de leden van een kloosterorde legden de begijnen geen eeuwige geloften af, behalve die van kuisheid, althans zolang ze op het Hof verbleven. Zij mochten hun geldelijk en onroerend eigendom behouden.

De twee laatste begijnen van het begijnhof, onder wie juffrouw De Boer (rechts), die als laatste overleed in 2002.

Hun patroonheilige (vanaf de 17de eeuw) is de Heilige Begga. Het Turnhoutse begijnhof bestond al in 1340 en ontwikkelde zich net als vele andere aan de rand van de stad en met een vast patroon: kerk met kerkhof, conventen, infirmerie, huis voor de grootmeesteres, pastorie, Heilige-Geesttafel en bleekweide. Ook het Turnhoutse begijnhof kon rekenen op vooraanstaande weldoeners, zoals hertogin Maria van Brabant en haar zuster, hertogin Johanna. Daarna volgden vier eeuwen van religieus leven, met ups en downs. De godsdienstoorlogen van de 16de eeuw betekenden een diepe crisis, net als allerlei epidemies. De 17de eeuw bracht echter weer een heropbloei van de begijnenbeweging, ook in Turnhout.

Sinds de Franse Revolutie is het begijnhof eigendom van de staat, tegenwoordig van het OCMW. Na 1830 kwam er een nieuwe krachtige heropleving. De secularisering tijdens de tweede helft van de 20ste eeuw maakte echter voorgoed een einde aan de begijnenbeweging. De laatste Turnhoutse begijn, juffrouw De Boer, overleed in 2002. De allerlaatste begijn, Marcella Pattyn,

overleed in Kortrijk op 14 april 2013. Uit het voorgaande blijkt dat de geschiedenis en evolutie van het Turnhoutse begijnhof goed past in het algemene verhaal.

Leven op het begijnhof

Deel 2, 'Het leven op de begijnhoven', neemt het leven van rijke en arme godsvruchtige vrouwen in de begijnhoven onder de loep. Meer bepaald komen de organisatie, de structuur, het dagelijks leven, het kerken en werken, het intreden en het sterven aan bod. Heel wat aandacht gaat daarbij naar het Turnhoutse hof.

De begijnengemeenschap was duidelijk ingedeeld. Rijke begijnen hadden meer voorrechten, zoals een eigen meid. Voor de arme begijnen was er in Turnhout het Sint-Jansconvent, waar momenteel het Begijnhofmuseum is ondergebracht, maar de inwonsters ervan moesten werken voor de kost, vaak tegen een karig loon. Aspirant-begijnen of postulanten en novicen werden in de beginperiode opgeleid door een oudere begijn, later in het noviciaat, en moesten een rente inbrengen voor hun levensonderhoud. Na minstens een jaar volgde dan het professiefeest. De leiding van het hof was in handen van een verkozen grootmeesteres. Als bijlage bij het boek is een lijst opgenomen van de Turnhoutse grootmeesteressen. In Turnhout kon men haar herkennen aan haar kap die eindigde op twee punten in plaats van één. Andere functies waren novicemeesteres, kerkmeesteres en kosteres, terwijl het begijnhof ook beschikte over een eigen pastoor. Ook daarvan is een lijst als bijlage opgenomen.

Het tweede deel van Deel 2 handelt over het leven op het hof, dat bestond uit "kerken en werken". Bidden nam vanzelfsprekend een belangrijke plaats in in het leven van de begijnen, zoals ook bleek uit de statuten van het Turnhoutse begijnhof. Ook tijdens de talrijke processies en het werken werd trouwens gebeden. Kantklossen en kant bewerken waren belangrijke bronnen van inkomsten. De hostiebakkerij, waar nu Brepols Publishers gevestigd is, was eveneens een bron van inkomsten. Daarnaast waren de begijnen actief in het onderwijs. Begraven werden de begijnen na een uitvaartdienst in de Begijnhofkerk. De overledene kon haar goederen schenken aan het hof of aan haar familie.

Begijnhof van Turnhout

Deel 3 handelt integraal over de geschiedenis van het Turnhoutse begijnhof vanaf circa 1340 tot op heden. Het relaas is tegelijk chronologisch en thematisch ingedeeld. Stukken tekst handelen eerst over de 14de tot 18de eeuw; andere handelen over belangrijke gebouwen, zoals de infirmerie, de twee kerken die het begijnhof heeft geteld, of het poortgebouw. Wat volgt, is een zeer grondig uitgewerkt relaas. Zo kan de lezer de geleidelijke uitbouw doorheen de tijd volgen. Tijdens de Beeldenstorm van 1566 werd het kerkinterieur zo goed als vernietigd, nadat in 1562 al een zware brand had gewoed op het Hof. De pastorie dateert uit 1648, terwijl ook de meeste nu nog bestaande begijnhuizen eveneens gebouwd zijn in de 17de eeuw. In die eeuw ontstond ook de huidige

Sfeerbeeld van het pleinbegijnhof van Turnhout, sinds 1998 erkend als Werelderfgoed.

De fundatie Mermans is genoemd naar pastoor Johannes Mermans en was gevestigd in het huis dat nu het Begijnhofmuseum herbergt.

Begijnhofkerk. Een groot aantal weldoeners zorgde voor de bouw en de rijke bemeubeling.

De fundatie Mermans is genoemd naar pastoor Johannes Mermans en was gevestigd in het huis dat nu het Begijnhofmuseum herbergt en dat de pastoor op eigen kosten liet bouwen. Het bekende poortgebouw, met boven de poort het beeld van de heilige Begga, werd gebouwd in 1700 en is sinds 1962 beschermd als monument. Latere toevoegingen aan het hof zijn de Calvarieberg, de Lourdesgrot en de Kapel van het Heilig Aanschijn. Sinds 1797 wordt het begijnhof bestuurd door het OCMW en zijn voorlopers. Vele bladzijden besteedt de auteur aan het Begijnhofmuseum en de bijbehorende kruidentuin. Terecht, want dit is een uniek museum in zijn soort. Het werd geopend in 1953 en wordt sinds 1959 ondersteund door De Vrienden van het Begijnhof. De muziekcollectie staat trouwens volop in de actualiteit, nu er begin dit jaar met succes geld werd ingezameld voor de digitalisering van het Processionale, een van de topstukken uit de collectie. De erfpachtregeling voor de renovatie en bewoning van sommige huizen is dan weer enigszins omstreken.

Hugo Vanden Bossche werkte zijn boek erg zorgvuldig en vlot leesbaar uit. Het is bovendien goed geïllustreerd aan de hand van voorbeelden uit de geschiedenis van het Turnhoutse begijnhof. Het mag duidelijk zijn: met het schrijven van dit boek heeft hij goed werk geleverd en het zet hopelijk aan tot nog meer publicaties. De auteur drukt ook zelf de hoop uit dat er een bezoekersgids voor het begijnhof zou worden samengesteld op basis van zijn boek.

Hugo Vanden Bossche, *Begijnen, begijnhoven en het begijnhof van Turnhout*, De Vrienden van het Begijnhof van Turnhout, in samenwerking met Brepols Publishers en TRAM 41 (Turnhoutse Route Archief en Musea) en met steun van Erfgoedcel Noorderkempen, 2013, 173 p. Het boek kost 24,50 euro. Er zijn nog een aantal exemplaren te koop in het Begijnhofmuseum. ■

() Een licht aangepaste versie van deze tekst is verschenen in Gazet van Turnhout (22-23 januari 2014)*

Sam Van Clemen